

Koltay András

AZ ÁLLAM VALLÁSI SEMLEGESSÉGE ÉS SZÓLÁSSZABADSÁGA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Szalay Annamária emlékére, aki egy állami intézményt vezetett, és akinek az irodájában mindig a falon lógott a kereszt.

1. Bevezetés

Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítése szerint „A kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítása vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában” (*Establishment Clause*).¹ A vallás „alapításának” alkotmányjogi értelmezése és az állam mozgásterének meghatározása e tekintetben elsődlegesen a szövetségi Legfelső Bíróság (*Supreme Court*) feladata, amelynek számos döntése szól az állam és az egyházak, illetve a vallás szétválasztásáról. A vallási jelképek „hivatalos”, azaz állami, kormányzati, önkormányzati, bíróságok általi stb. használata ugyanakkor a Supreme Court gyakorlatában az elmúlt negyedszázadban jelentkezett alkotmányjogi problémaként. Hogy a kérdés az alkotmányjogi „nehéz esetek” (*hard cases*)² körébe tartozik, annak tanúbizonyságát adja az ellentmondásoktól nem mentes legfelső bírósági gyakorlat. A probléma viszonylag újszerű felbukkanása pedig az amerikai társadalmi viszonyok, illetve a társadalom valláshoz való hozzáállásának a módosulására is egyértelműen utal.

Számos alsóbb fokú bírósági döntés is született e kérdések vonatkozásában, de ezek áttekintésére nem volt módom. A Legfelső Bíróság gyakorlata egyébként is köti az alsóbb bíróságokat, tehát a Supreme Court döntései kiemelt jelentőséggel bírnak, külön vizsgálatuk közel teljes képet adhat az amerikai alkotmányos gondolkodásról e kérdéskör tekintetében.³ Ugyanakkor, tekintettel az Egyesült Államok és Európa kulturális hasonlóságaira, valamint az alapjogok értelmezésében köztük fennálló élénk eszmecsere, ezen áttekintés több haszonnal járhat, mint a jogi kuriozitások iránti érdeklődés pusztá kielégítése; egyáltalán nem kizárt, hogy hamarosan Európában is hasonló viták bontakoznak majd ki a bíróságokon.⁴

¹ Lásd http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html.

² Lásd H[erbert]. L. A. HART: *A jog fogalma*, ford. Takács Péter, Osiris, Budapest, 1995.

³ A tanulmányban az államnak „betudható” cselekvésekre utalva egységesen magát az államot tüntettem fel annak alanyaként, függetlenül attól, hogy az adott jelképet a (tag)állam, annak kormánya, bírósága vagy esetleg egy helyhatóság használta-e az egyes ügyekben; az amerikai terminológiában használt *government* így például nem „kormányzatként” (ami fordításként pontos volna), hanem „államként” szerepel a szövegben. Ennek oka az, hogy valójában a kormányzat, a helyi önkormányzat vagy a bíróság is az állam megtestesítőjeként lép fel ezen ügyekben, amelyet az első alkotmánykiegészítés korlátoz és kötelez.

⁴ Ami azt illeti, ez a vita a közelmúltban már el is kezdődött, lásd az állami iskolák falára kifüggesztett kezesekkel kapcsolatos ügyet a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságán: *Lautsi v. Italy*, application no. 30814/06, judgment of 3 November 2009 és *Lautsi and others v. Italy*, application no. 30814/06, judgment

2. A Legfelső Bíróság ítéleteinek áttekintése

2. 1. Az állam által használt jelképek

2. 1. 1. Ünnepek alatt használt jelképek

(*Lynch v. Donnelly*, 1989)⁵ A Rhode Island-i Pawtucket városa minden évben karácsonyi összeállítást helyez el egy nonprofit szervezet tulajdonában álló, a város bevásárlónegyedében található parkban. Az összeállítás részét képezi – többek között – egy jászol, azaz egy betlehemi jelenet, több mint negyven éve. Az alperesek (az alsóbb fokú bíróságok döntéseinek felperesei) a szövetségi kerületi bírósághoz benyújtott keresetükben tiltakoztak a jászol felállítása ellen.

A Legfelső Bíróság szerint az alkotmány nem írja elő az állam és az egyház teljes szétválasztását; a pusztán vallási tolerancián túlmenően megerősíti a vallások iránti nyitottságot, és határozottan tiltja a bármely vallás ellen irányuló ellenségességet. Az ennél is szűkebb körű előírások már „érzéketlen közönynek” minősülnek, azonban nem ez volt az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezések célkitűzése. Az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezések értelmezése összhangban áll az alkotmány kidolgozói szándékainak korabeli értelmezésével. Mutatja az alkotmány szövegezőinek vallási nyitottságát, azt, hogy sem ők – akik egyben az első kongresszus képviselői is voltak –, sem pedig maga a kongresszus nem talált az állam és egyház szétválasztása tekintetében semmi kivetnivalót például abban, hogy a kongresszus épületében lelkészek napi imát mondjanak.

A jelen ügyben a vizsgálódás középpontjában a karácsonyi időszak kontextusába helyezett jászol állt. A bíróság megállapította, hogy az ügy iratai szerint a város világi célok érdekében használta fel a jászolt a karácsonyi összeállításában, és nem törekedett valamely vallás megengedhetetlen támogatására, illetve cselekménye nem vezetett az állam és valamely vallás túlzott mértékű összefonódásához. A város a kongresszus és a nemzeti hagyományok által is elismert ünnep megtartása és az ünnep eredetének bemutatása céljából mutatta be az összeállítást; e célok jogszerű világi célkitűzéseknek minősültek.

Brennan bíró különvéleményt fogalmazott meg, amelyben elutasította a többségi döntést. Brennan szerint valamennyi méltányolható szekuláris cél (az ünnep megtartása) elérhető lett volna a jászol felállítása nélkül. Azonban a betlehemi születés ábrázolása az állam imprimatúráját helyezte a keresztény hitbéli felfogásra. A történelmi hagyományok önmagukban nem igazolják a város magatartását, a fő kérdés az, hogy a vizsgált gyakorlat „jár-e azon következmények veszélyével, amelyekről az alkotmány szövegezői igencsak tartottak”.

of 18 March 2011. Lásd ezekről KOLTAY András: *A semleges Európa és a kereszténység. A Lautsi and others v. Italy ügy tanulságai*, Kommentár 2011/5. Szintén figyelemre méltó a strasbourgi testület ideai döntése a vallási jelképek munkahelyen való viselésének korlátozásával kapcsolatban: *Eweida and others v. The United Kingdom*, application nos. 48420/10, 51671/10 and 36516/10., judgment of 15 January 2013.

⁵ 465 U.S. 668 (1989).

(*County of Allegheny v. ACLU*, 1989)⁶ Az ügy tárgya a Pittsburgh belvárosában évente felállított két közterületi ünnepi összeállítás alkotmányos megítélése volt. Az egyik – Jézus születését ábrázoló és egy jászol is tartalmazó – összeállítást az Allegheny megyei bíróság épületének főlépcsőjén helyezték el. A jászol egy katolikus társaság adománya volt, és az adományozóra utaló jelöléssel volt ellátva. Az ügy tárgyát képező másik ünnepi látványosság egy, a város- és megyeháza előtt, a város 45 láb magas karácsonyfája mellett elhelyezett, 18 láb magas hanukai menóra volt. A fa lábánál a polgármester nevét, valamint a város szabadság iránti tiszteletét kifejező feliratot helyeztek el. A menóra a Chabad zsidó közösség tulajdonában állt, azonban azt a város tárolta, állította fel és távolította el minden évben. Az American Civil Liberties Union jogvédő szervezet pittsburghi részlege és hét helyi lakos felperesek a jászol kihelyezésétől és a menóra felállításától való eltiltás iránti keresetet nyújtottak be a megye, illetve a város ellen.

A Legfelső Bíróság többségi döntése a jászol kiállítását megtiltotta, míg a menóráét jóváhagyta. A többség megállapította, hogy a jászol felállítása sértette az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezéseket. A jászolon látható angyal szavai egyértelműen keresztény üzenetet hordoztak: dicsőség Istennek Jézus Krisztus születéséért. Továbbá, a *Lynch-ügy*től eltérően, a jászol környezetében nem volt látható olyan egyéb elem, amely elterelte volna a figyelmet erről az üzenetről. Noha az állam kulturális jelenséggént elismerheti a karácsony ünnepét, azt a kereszténység szent napjaként nem ünnepelheti, nem buzdíthat Isten dicsőítésére Jézus megszületése okán.

A többség szerint ugyanakkor a jászoltól eltérően a menóra felállítása – figyelemmel annak „adott fizikai környezetére” – nem ütközött a vallás támogatása tekintetében érvényes tilalomba. A menóra, a karácsonyfa és a szabadságot köszöntő felirat együttes bemutatása nem minősült a keresztény és a zsidó vallás megengedhetetlen támogatásának, mindössze annak elismerését jelentette, hogy a karácsony és a hanuka ünnepe egyaránt a társadalomban világi státuszt szerzett téli ünnepi időszak részét képezi. Az ünnepi összeállításban egyértelműen a karácsonyfa volt a leginkább hangsúlyos elem, a mellette elhelyezett menóra pedig különösebb nehézség nélkül volt értékelhető annak pusztá elismeréseként, hogy nem a karácsony az egyetlen hagyományos téli ünnep.

Brennan bíró véleménye szerint a hanukának – ellentétben a karácsonnyal – nincsen szekuláris dimenziója, így a menóra felállítása a zsidó vallással kapcsolatos kivételes bánásmódot jelentette. A város a „szabadság előtti tisztelet” üzenetének kifejezését vallási jelképekkel mozdította elő, holott ez az üzenet nem vallási, hanem „patrióta”, és így sérthette azokat, akiknek a nemzethez való hozzáállása nem kötődik vallási meggyőződéshez.

Kennedy bíró véleménye (akihez Rehnquist főbíró, White és Scalia bírák csatlakoztak) szerint mindkét összeállítás alkotmányosan megengedhető volt, a többségi döntés pedig részben indokolatlan ellenséges érzelmet fejezett ki a vallások irányába. Az első alkotmánykiegészítés ad némi mozgásteret a kormányzatnak abban, hogy elismerje a vallás társadalomban betöltött szerepét. A bírácoknak is tekintettel kellene lenniük a régóta,

⁶ 492 U.S. 573 (1989).

kifogás nélkül működő gyakorlatokra, illetve a korábbi bírósági döntésekre, amelyek a történelmileg kialakult szokásokat tiszteletben tartották.

2. 1. 2. Állandó jelképek

(*Stone v. Graham, 1980*)⁷ Egy Kentucky állam által elfogadott törvény alapján minden állami iskolában kötelező volt elhelyezni a tízparancsolat egy példányát a tantermek falain. Az egyes példányok alján egy felirat jelezte, hogy a tízparancsolat a nyugati civilizáció és az Egyesült Államok *common law*-ja alapvető kódexként ismeri el, azaz a dokumentumnak szekuláris jelentősége is van. A felperesek a jogszabály végrehajtásától való eltiltás iránti keresetet nyújtottak be Kentucky állammal szemben a bírósághoz.

Az ítélet felülvizsgálata iránti kérelem kapcsán a szövetségi Legfelső Bíróság – egyhangú és együttesen megfogalmazott, *per curiam* döntésében – megállapította, hogy a megtámadott jogszabály egyértelműen vallási jellegű cél elérésére törekedett, így az összeegyeztethetetlen az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezésekkel. A döntés szerint az „állítólagos” világi célkitűzés nem elegendő az első alkotmánykiegészítés sérelmének elkerüléséhez, és az alkotmányellenességet nem zárta ki a törvény azon rendelkezése sem, hogy a fent említett, a szöveg szekuláris jellegére utaló feliratot minden kihelyezett példányon fel kellett tüntetni. Az alkotmányellenességet sem a kifüggesztendő példányok elkészítésének önkéntes, magánfelek általi finanszírozáshoz kötése, sem pedig az a tény nem zárja ki, hogy a Biblia érintett részeit nem hangosan olvasták fel, csupán a falra függesztették ki. A bíróság így a felülvizsgálat iránti kérelemnek helyt adott, az ítéletet pedig megsemmisítette.

(*McCreary County v. ACLU, 2005*)⁸ A felperesek, Kentucky állam két megyéje nagyméretű és jól olvasható módon kifüggesztette a tízparancsolat példányait a megyei bírósági épületekben, ezért az American Civil Liberties Union és más felperesek a feliratok elhelyezésétől való eltiltás iránti keresetet nyújtottak be a bírósághoz. A felperesek ezt követően határozatokat hoztak a feliratok még szélesebb körben történő elhelyezése érdekében, annak bemutatása céljából, hogy a tízparancsolat voltaképpen Kentucky állam „hagyományos jogi kódexe”. A tízparancsolat körül látható összeállítás később nyolc kisebb méretű történelmi dokumentummal bővült ki, amelyek egyetlen közös pontja a bennünk megnyilvánuló vallási jellegű hivatkozás volt. Ezt követően a két megye ismét módosított a kiállított tárgyakon, nem hoztak azonban az összeállítás bemutatását engedélyező új határozatot, ugyanakkor nem helyezték hatályon kívül a második változat elhelyezése tárgyában hozott határozatokat sem. Az új – *Az amerikai jogrend és állam alapjai* címet viselő – összeállítás kilenc azonos méretű, bekeretezett dokumentumot tartalmazott. Az egyik dokumentum tartalmazza és hosszan idézi a Jakab király-féle Bibliából

⁷ 449 U.S. 39 (1980).

⁸ 545 U.S. 844 (2005).

vett parancsolatokat, továbbá bemutatja, hogy azok meghatározó hatással voltak a nyugati világ és e nemzet jogi gondolkodásának alakulására.

A többségi döntés szerint két nyilvánvaló hasonlóság merül fel a *Stone v. Graham*-ügyben megítélt összeállítás és a jelen ügy tárgyát képező első összeállítás között. A tízparancsolat szövegét mindkét esetben más, hagyományosan használt szimbolikus megjelenítéstől – például üres táblák – eltérő módon, önállóan, nem pedig egy szekulárisnak tekinthető összeállítás részeként mutatták be. Mivel a tízparancsolat a zsidó és a keresztény vallás és erkölcs történetében egyaránt alapvető szerepet tölt be, a *Stone*-ügyben a bíróság okkal hangsúlyozta, hogy az egyértelműen vallási jellegű üzenet közvetítésének elkerülése érdekében nagy jelentőséggel bír a parancsolatok világi jellegű környezetbe történő behelyezése. A vallási üzenet jelenléte nehezen elkerülhető a szöveg megjelenítése esetén, ha a kontextusból nem következik a vallásos nézet hirdetésén túlmutató üzenet. A *Stone*-ügyben vizsgált összeállítás nem ilyen összefüggésben szerepelt, a jelen ügyben pedig a felperesek által (egymagában, elkülönítetten) elhelyezett összeállítás sem volt annál jobban védhető.

A két megye második összeállításában – szemben az elsővel – a parancsolatok nem elkülönülten szerepeltek, mivel azok tartalmazták a megyei határozatokban kifejezetten rögzített állami célkitűzések szövegét is. A parancsolatokat kiemelték továbbá a mellékük helyezett egyéb dokumentumok is, amelyek között az egyetlen hasonlóság a bennük található, Istenre történő hivatkozás volt. Az összeállítás középpontjában kizárólag vallásos témájú szövegek álltak, ami bizonyítja, hogy az összeállításban éppen vallási jelentősége miatt szerepelt a tízparancsolat. Az összeállítás és a határozat összességében vitathatatlanul bizonyítja alkotmányosan megengedhetetlen célkitűzését.

A bíróság többsége szerint a harmadik – *Az amerikai jogrend és állam alapjai* címet viselő – összeállítást szintén nem indokolta semmilyen legitimáló erővel bíró szekuláris cél. Ezen összeállítás keretében a parancsolatok más, a megyék által az amerikai államiság történelmi kialakulása szempontjából különösen jelentősnek tekintett dokumentumokkal együtt voltak láthatók. A felperesek a kerületi bíróság ideiglenes intézkedése megszüntetésének elérésére törekedve számos új célkitűzéssel – köztük a polgároknak a bemutatott dokumentumok jelentőségével kapcsolatos művelésére irányuló szándékkal – próbálták alátámasztani az összeállítás harmadik változatát. A kiállított anyagok megválasztása nem utalt olyan egyértelmű tematikára, amely ellensúlyozhatta volna a folyamatosan megjelenő vallási célt.

Scalia bíró hosszú és markáns különvéleményt jegyzett. Ő a többséget a korábbi bírósági gyakorlat elvtelen alkalmazásával vádolta. Felidézi azon eseteket, amelyekben az egyházak állami támogatását a bíróság alkotmányosnak fogadta el, például adókedvezmények⁹ vagy a vallási egyesületek számára a diszkrimináció szabálya alóli kivétel¹⁰ formájában, vagy amikor alkotmányosnak ítélte meg azt a gyakorlatot, hogy a tagállami törvényhozás soros nyitó ülése közös imával kezdődik.¹¹ Scalia szerint az egyetlen körülmény,

⁹ *Walz v. Tax Commission of City of New York*, 397 U.S. 664 (1970).

¹⁰ *Corporation of Presiding Bishop of Church of Jesus Christ of Latter-day Saints v. Amos*, 483 U.S. 327 (1987).

¹¹ *Marsh v. Chambers*, 463 U.S. 783 (1983).

ami a semlegességi elv e döntéseiben megjelenő értelmezését jelen ügytől elválasztja, az a vizsgált gyakorlatok „kora”, azaz múltbeli időtartamának hossza. Míg a bíróság a régi gyakorlatokat alkotmányosnak ismerte el, itt az újabb emlékműállítását már nem. Scalia szerint a bíróság nem mehet túl messzire a „kikényszerített semlegesség” útján, amely ellentmond a történelmi tapasztalatoknak és a jelenlegi gyakorlatnak is.

(*Van Orden v. Perry, 2005*)¹² A Texas állami Capitolium körül elhelyezett 21 emléktábla és 17 emlékmű között látható egy hat láb magas, a tízparancsolat kőbe vésett szövegét ábrázoló kötömb is. A jogalkotási iratok szerint az állam, miután elfogadta egy nemzeti szociális, hazafias szervezet által felajánlott emlékművet, a Capitolium területét fenntartó állami szerv ajánlása alapján választotta ki az emlékmű helyét. Az Austinban élő és a kérdéses területen tett látogatásai során az emlékművel gyakran szembesülő felperes az emlékmű elhelyezése jogellenességének megállapítása, valamint az emlékmű eltávolítására kötelező intézkedés iránti keresetet nyújtott be a bírósághoz.

A többségi döntés alapján az emlékmű a helyén maradhatott. A *McCreary-ügy* többségét alkotó bírák közül négyből itt kisebbség lett, míg az ott alulmaradók – Breyer bíróval kiegészülve – itt a többséget alkották. Ebből fakadt, hogy a két, azonos napon meghozott döntés első ránézésre ellentmond egymásnak.

A többségi indokolás megállapította, hogy az emlékmű nem sérti az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezéseket. A három hatalmi ág – legalább 1789 óta – töretlenül és hivatalosan elismeri a vallásnak az amerikai polgárok életében betöltött szerepét. Tipikusan ilyen elismerésnek tekinthető a Texas államban elhelyezett, tízparancsolatot ábrázoló emlékmű is. A tízparancsolat ábrázolásai több helyen láthatók e bíróság területén, valamint a szövetségi állam fővárosában is. A bíróság állásfoglalásai – a bíróságnak otthont adó épülethez hasonlóan, amelynek díszítésén is feltűnik a tízparancsolat – szintén elismerik a tízparancsolatnak az „amerikai örökségben” betöltött szerepét. Noha a tízparancsolat a többség szerint is vallási szövegnek tekinthető, e szöveg tagadhatatlan történelmi jelentéssel is bír. Nem vezet az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezések sérelméhez pusztán az, ha a szövegnek vallásos tartalma van, vagy valamely vallásos nézettel összeegyeztethető üzenetet közvetít.

A *McCreary-ügyben* megfogalmazott véleményéhez mindenki ragaszkodott, a két tényállást analógnak ítélve, kivéve Breyer bírót, akinek szavazata végül ezt az ügyet eldöntötte. Szerinte a tízparancsolat felhasználásának kontextusára vonatkozó vizsgálat egyértelműen mutatja, hogy a tízparancsolat – vallási jellegű üzenete ellenére – a társadalmi viselkedés megfelelő szabályaival kapcsolatos világi üzenetet, valamint e szabályok és a jog közötti történelmi kapcsolatra utaló üzenetet is hordoz. A Capitolium területén elhelyezett emlékmű körülményei és fizikai elhelyezkedése határozottan – de nem döntő mértékben – arra utaltak, hogy a tízparancsolat szövegének az adott emlékművön való elhelyezése elsődlegesen szekuláris tartalmú üzenetet közvetít. Ebben az ügyben a döntő tényező azonban Breyer szerint az, hogy az emlékmű elhelyezése óta már negyven év

¹² 545 U.S. 677 (2005).

eltelt anélkül, hogy bárki – jogi értelemben – szót emelt volna az emlékmű ellen. Ez a negyven év minden bírósági mércénél jobban bizonyítja, hogy – világnézettől függetlenül – az emberek csupán elenyésző hányada értelmezheti az emlékművet az állam vallási kötődésére utaló bizonyítékként.

(*Pleasant Grove City v. Summum*, 2009)¹³ A Utah állambeli Pleasant Grove City település Pioneer Park elnevezésű közparkjában több, magánfelektől adományként kapott állandó emlékmű található, köztük a tízparancsolat-emlékmű. Az alperes, a Summum nevű vallási szervezet „Summum hét aforizmáját” tartalmazó emlékmű felállítására irányuló kérelmet nyújtott be az alpereshez. A kérelmet a település önkormányzata elutasította, a Summum ezért bírósághoz fordult.

A korábbiakhoz képest eltérő az ügy abban a tekintetben, hogy a bíróság nem a vallás támogatásának korlátai (azaz az *Establishment Clause*) alapján vizsgálta a tényállást, hanem a szólásszabadság szempontjából. Az eldöntendő kérdés tehát az eljárásban nem az volt, hogy állami támogatásnak minősül-e az, ha egy vallási jelkép közzétételét az állam megengedi valamely magánszervezet számára, míg mások számára ezt megtiltja, hanem hogy korlátozható-e az állam szólásszabadsága az ilyen kérelmek elbírálásakor. Azaz kötelezhető-e az állam arra, hogy elutasítson egy ilyen kérelmet (mert ezzel valamely vallást vagy egyházat támogatna), vagy arra, hogy minden kérelmező számára, azonos feltételekkel tegye lehetővé az emlékművek állítását közterületen.

A Legfelső Bíróság döntése szerint az állami szervezetek „jogukban áll azt mondani, amit akarnak”,¹⁴ illetve jogukban áll megválasztani az általuk kifejezni kívánt nézeteket.¹⁵ Az állami szervek ezt a jogukat abban az esetben is gyakorolhatják, ha magánfelektől származó segítséggel kívánnak államilag irányított üzenetet kommunikálni.¹⁶ Az állami megnyilvánulásoknak ugyanakkor korlátai is vannak: minden állami megnyilvánulásnak meg kell felelnie például az állam és egyház szétválasztását előíró alkotmányos rendelkezéseknek. A közterületen állandó jelleggel elhelyezett emlékművek főszabályként az állami szólásszabadság gyakorlásának minősülnek. Az államok hosszú ideje használnak emlékműveket nyilvános kommunikáció céljára. A közterületen elhelyezett, államilag megrendelt és finanszírozott emlékművek tehát „állami véleménynek” minősülnek, csakúgy, mint a magánfelek által finanszírozott és az állam által közterületen történő elhelyezés céljából adományként elfogadott emlékművek is. Ugyan jelen esetben a felajánló magánfelek számos emlékművet befejezett formában adtak át, a város a kiválasztás tekintetében gyakorolt végső jóváhagyási joga alapján tényleges ellenőrzéssel rendelkezett az általuk hordozott üzenet felett.

Az alperes jogos aggályából – hogy az állami szólásszabadságra vonatkozó szabályokat ne lehessen egyes nézetek előnyben részesítése céljából felhasználni – nem következik, hogy az állami szereplők a véleménynyilvánításra vonatkozó szabályok megsértésé-

¹³ 555 U.S. 460 (2009).

¹⁴ Hivatkozva a *Rosenberger v. Rector and Visitors of University of Virginia*, (515 U.S. 819, 833. [1995]) döntésre.

¹⁵ Lásd *Rust v. Sullivan*, 500 U.S. 173. (1991).

¹⁶ *Johanns v. Livestock Marketing Association*, 544 U.S. 550, 562. (2005).

nek elkerülése érdekében kötelesek lennének magánfelek által felajánlott emlékművek „üzenetét” magukévá tenni. A magánfelek által adományként felajánlott emlékművek elfogadása és elhelyezése révén a városok valóban véleményt kifejező cselekményeket hajtanak végre, ez azonban nem jelenti azt, hogy támogatnák a valamely adományozó által a műemléknek tulajdonított jelentést.

(*Salazar v. Buono*, 2010)¹⁷ Egy háborús veteránokat tagjai sorában tudó civil szervezet 1934-ben egy latin keresztet állított fel a szövetségi területnek minősülő Mojave National Preserve nemzeti park területén, így tisztelve az I. világháborúban elesett amerikai katonák emléke előtt. A parkot rendszeresen látogató alperes (Buono) – sérelmezve a vallási jelkép szövetségi területen való elhelyezésének tényét – az államot a kereszt eltávolítására kötelező intézkedés iránti keresetet nyújtott be a bírósághoz az első alkotmánykiegészítés állam és egyház szétválasztását előíró rendelkezéseinek sérelmére hivatkozva. Az eljárás első szakaszában a kerületi bíróság megállapította, hogy a szövetségi területen elhelyezett kereszt a vallás állami támogatásának benyomását keltette, így 2002-ben meghozta a kért tiltó intézkedést. A kongresszus ezt követően – miközben az állam által kezdeményezett fellebbezési eljárás folyamatban volt – elfogadta a védelmi minisztériumi kismegállapításról szóló törvényt (*Department of Defense Appropriations Act*, 2004), amely kötelezte a belügyminisztert, hogy a nemzeti park egy másik részén található magántulajdonban álló földrészletért cserébe átruházza a keresztet és az annak helyt adó területet a kereszt felállító civil szervezet részére. Buono ezt követően a földcsere megakadályozására irányuló intézkedés iránti keresetet nyújtott be a kerületi bírósághoz, akár a 2002-es intézkedés végrehajtása, akár annak módosítása révén. A bíróság elutasította az állam viszontkeresetét, megállapítva, hogy az valójában a kereszt eredeti helyén való elhelyezésének fenntartására irányuló, elfogadhatatlan kísérlet volt. A bíróság helyt adott az alperes indítványának, amely a 2002-es intézkedés végrehajtására irányult, az intézkedés módosítására irányuló indítványt elutasította, valamint végleges hatállyal eltiltotta az államot a földcseréről szóló törvény végrehajtásától.

A Legfelső Bíróság többségi döntése a korábbi ítéleteket megsemmisítette, és az ügyet visszaküldte az elsőfokú bírósághoz. A többségi indokolás szerint azzal, hogy jogellenesként figyelmen kívül hagyta a kongresszusnak a földcseréről szóló törvény elfogadásával kapcsolatos szándékait, a kerületi bíróság nem vette kellő mértékben figyelembe a törvény elfogadásának körülményeit és indokait. A kereszt magánszemélyek által, szövetségi területen történő elhelyezésének célja mindössze az elesett katonák emléke előtti tiszteletadás volt, nem pedig az, hogy megkísérelje kicsikarni az államból annak valamely vallási meggyőződés iránti támogatását. A kereszt ráadásul a törvény elfogadásakor már több mint hetven éve az érintett területen állt, az idő múlásával pedig – az általa megjelentített tiszteletadással együtt – a köztudat részévé vált. A 2002-es intézkedés ezért komoly dilemma elé állította az államot: vagy az intézkedés ellenére is az eredeti helyén hagyja a keresztet, vagy eltávolítja azt, megsértve ezzel az elesett katonák emlékét. Mivel

¹⁷ 559 U.S. 700 (2010).

egyik lehetőség sem látszott elfogadhatónak, a kongresszus a földcseréről szóló törvény elfogadása mellett döntött. A törvényben tehát az a jogalkotói döntés öltött testet, hogy a vitát legjobban a kereszt eredeti helyén való megőrzésének szabályozása révén lehet megoldani. A törvényt nem lehetett figyelmen kívül hagyni mint a probléma megkerülésére irányuló kísérletet, hiszen az a jogszabályi környezet változását, az ügyre vonatkozó szabályozás kongresszus általi meghatározását jelentette.

Stevens bíró különvéleménye szerint a döntésnek jóvá kellett volna hagynia az alsóbb bíróságok döntéseit. Egyfelől a földcseréről rendelkező törvény egyértelmű célja volt, hogy a keresztet eredeti helyén megőrizze, ez pedig a vallás alkotmányosan megengedhetetlen állami támogatásának minősül. Másfelől, még ha a földcsere meg is valósul, a kereszt léte ezt követően is a vallás kormányzat általi támogatásaként lenne értékelendő. Többek között azért is, mert az érintett földterület magántulajdonná válása nem változtatna azon a körülményen, hogy a keresztet eredetileg a kormányzat sajátjaként állította fel, saját üzenetét hirdetve ezzel; az emlékmű „karaktere”, az államhoz való kapcsolódása tehát nem változna meg.

2. 2. Magánkezdeményezésből, közterületen állított jelképek

(*Capitol Square Review Board v. Pinnette*, 1995)¹⁸ Ohio állam joga alapján a Capitol Square – azaz az állam fővárosában, Columbusban található állami parlament épülete körüli park – a közügyek megvitatására és közéleti tevékenység folytatására szolgáló nyilvános fórumnak minősült, a területhez való hozzáférés szabályozásának feladatát pedig a Capitol Square Felügyelő és Tanácsadó Testület (Capitol Square Review and Advisory Board) látta el. A felperes azért nyújtott be keresetet a bírósághoz, mert a testület elutasította kérelmét, hogy a területen egy keresztet állítson fel az 1993. évi karácsonyi időszak alatt.

A Legfelső Bíróság döntése alapján a kereszt felállítása alkotmányosan megengedett. A bíróság többsége szerint a kihelyezni kívánt tárgy magánjellegű vallási megnyilvánulásnak minősült, ami a szólásszabadságra vonatkozó alkotmányos rendelkezések védelmét élvezi. Mivel a Capitol Square hagyományosan közfórumnak minősül, a testület kizárólag akkor szabályozhatta volna a felperes adott területen történő véleménynyilvánításának tartalmát, ha a korlátozást kényszerítő állami érdek indokolja, és szűk körben meghatározott.

A bíróság többsége szerint nem elfogadható az alperes azon érve, hogy a tartalom-alapú korlátozás alkotmányosan megengedhető volt az ügynevezett támogatási mérce alapján, mivel a közfórum közelsége a parlament épületéhez azt a téves benyomást keltheti, hogy a feszület az állam támogatását élvezi. A támogatási mérce e bíróság által történő alkalmazása esetén a vizsgálat tárgya minden esetben vagy maga az állam által tett megnyilvánulás (lásd a *Lynch-ügyet*), vagy pedig valamely magánjellegű vallásos megnyilvánulást avagy tevékenységet állítólagosan pozitívan diszkrimináló egyéb állami

¹⁸ 515 U.S. 753 (1995).

cselekmény volt (lásd a *County of Allegheny*-ügyet). A vallást nem megengedhető módon támogató állami megnyilvánulások és a vallást jogilag védett módon támogató magánjellegű megnyilvánulások között különbség van. Jelen esetben egy mindenki számára azonos feltételek mellett nyitva álló közfórumról, továbbá a vallási jellegű megnyilvánulások tisztán magánforrásból származó támogatásáról volt szó, így a vallás állami támogatásával kapcsolatos korábbi bírósági döntések nem voltak mértékadóak.

Stevens bíró különvéleménye szerint erős vélelemnek kellene fennállnia a közterületen, magában álló, nem egy adott rendezvényhez kapcsolódó vallási jelképek alkotmányellenessége mellett. Ha a jelkép felállításából a vallás állami támogatásának meglétére lehet következtetni, akkor a felállítás nem megengedhető; hiába a felirat, amely a felállítás magánjellegére utal, a közterület tulajdonosának a felállítást jóváhagyó döntése ugyanúgy állami támogatást jelent, mintha maga helyezte volna ki az adott jelképet.

2. 3. Az ítéletekben használt mércék áttekintése

A Legfelső Bíróság szerzteágazó –és olykor látszólag egymásnak ellentmondó – gyakorlatából nem lehet levezetni olyan egyértelmű mércét, amely a jövőbeni, hasonló esetek eldöntésére előre megjósolható, világos támpontot adna. Az egyes ügyekben alkalmazott mércék összegzése azonban így sem haszontalan.

Egy olyan ügyel kell kezdeni, amely eltér e tanulmány tárgyától, mégis kiindulópontot adott a fentiekben tárgyalt ügyek eldöntéséhez. A *Lemon v. Kurtzman*-ügyben¹⁹ meghatározott mérce szolgált alapul a későbbi, a jelképek nyilvános használatával kapcsolatos döntésekhez is. A *Lemon*-ügyben a bíróságnak két olyan törvény alkotmányosságáról kellett döntenie, amelyek előírták az állam megtérítési kötelezettségét a magániskolák költségei vonatkozásában. Az államnak attól függetlenül kellett fizetnie a tanárok bérét, a tankönyvek és más oktatási eszközök árát, hogy az adott intézmény egyházi vagy világi jellegű volt-e. A Legfelső Bíróság döntése értelmében a törvények vallási iskoláknak nyújtott támogatásnak minősültek, és így megsértették az állam és egyház szétválasztásáról rendelkező alkotmányi rendelkezést. A bíróság döntésében egy háromlépcsős mércét határozott meg, és úgy határozott, hogy az államnak e mérce minden elemét teljesítenie kell ahhoz, hogy magatartása ne minősüljön alkotmányellenesnek. Ezek: az állami tevékenységnek 1) szekuláris célt kell szolgálnia, 2) elsődleges hatásaként nem mozdíthatja elő és nem is akadályozhatja az egyházak érvényesülését, 3) nem kapcsolhatja össze túlzottan az állam és az egyház működését.

O'Connor bíró a *Lynch*-üghöz fűzött párhuzamos véleményében már kifejtette, de a többség csak a *County of Allegheny*-ügyben tette magáévá a „támogatási mércét”, amelyre a *Lemon*-mérce módosításaként is tekinthetünk.²⁰ Ez a mérce a fenti három lépcső egyes elemeit ötvözi, illetve foglalja magában, kifejtve azok értelmezhető jelentését a jelké-

¹⁹ 403 U.S. 602 (1971).

²⁰ Adam LINKNER: *How Salazar v. Buono Synthesizes the Supreme Court's Establishment Clause Precedent into a Single Test*, *Emory International Law Review* 25. (2011), 57, 73.

pekkal kapcsolatos ügyekben. Keveredik benne a „szekuláris cél” követelménye és az „elsődleges hatás” tilalma. E mérce szerint az alkotmányosság vizsgálatakor az állam által elérni kívánt célon túl elemezni kell azt is, hogy milyen üzenetet szándékozik az állam kommunikálni, és azt is, hogy mi az, amit ténylegesen kommunikál. Ez a kettős vizsgálat lényeges, mert az észlelt vélemény nem feltétlenül azonos a kifejezni szándékolt véleménnyel. A kettő közül O’Connor szerint az előbbi, az észlelés a fontosabb. Ez alapján később, a *County of Allegheny*-ügyben a bíróság vizsgálta a kihelyezett jelképek környezetét is, megítélve, hogy a józan megfigyelő miként értelmezhetette a közzétett összeállítást.

Egy újabb elem, amely a későbbi döntések egyik alapjaként szolgált, a „történeti megközelítés”.²¹ Önálló mérceként ugyan nem értelmezhető, de meghatározó szerepe volt az ügyek eldöntésében. A *Lynch*-ügyben merült fel először és vált döntő jelentőségűvé, hogy a régóta zavartalanul folytatott, hagyománnyá nemesedett gyakorlat alapja lehet az alkotmányosság megállapításának. Ez alapján a Pawtucketben felállított karácsonyi jászol a helyén maradhatott, mert a városka negyvenéves tradícióját felismerve, a történelmet, a hagyomány gyökereit és a közösség álláspontját a bíróság figyelembe vette. Hasonlóképp, a *Van Orden*-ügyben Rehnquist bíró többségi véleménye súlyt helyezett arra, hogy az ügyben érintett tízparancsolat-emlékmű a megjelenített szöveg történelmi jelentőségét hirdette.

A *McCreary*-ügyben nem ezt a megközelítést, hanem az úgynevezett „meghatározó cél” mércejét alkalmazták.²² Ez, hasonlóan a „támogatási” mércehez, a *Lemon*-mérce módosításának is tekinthető, amely annak első lépcsőjét szigorítja meg. A döntés szerint a „szekuláris cél” követelménye az ügy valamennyi ténye és körülményének vizsgálata alapján ítélandó meg, beleértve az ügy előzményeit, alakulását is, annak érdekében, hogy kiderüljön, az állam által hivatkozott szekuláris cél ténylegesen létezik-e, avagy csak ürügyül szolgál a vallási jelkép közzétételére. A *McCreary*-ügy bonyolult előzményeiből a bíróság azt a következtetést szűrte le, hogy az állam a világi cél köntösébe bújtatva vallási véleményt tett közzé.

3. A vallási jelképek állam általi támogatása

3. 1. Az állami támogatás tilalma

Az alkotmány első kiegészítésében foglalt tilalom, amely a kongresszus számára megtiltja a vallás alapítását, az alkotmányos gyakorlatban a vallások állami támogatásának tilalmát is magában foglalja. Ez az úgynevezett *non-endorsement principle* leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az államnak tartózkodnia kell azon magatartásoktól, amelyeket polgárai úgy értékelhetnek, mint amellyel az állam valamely vallást vagy egyházat más vallásokhoz vagy

²¹ *Uo.*, 75–78; Elizabeth A. MURPHY: *Courts Mistakenly Cross-out Memorials. Why the Establishment Clause is not Violated by Roadside Crosses*, *Hofstra Law Review* 39. (2011), 723, 732.

²² LINKNER: *I. m.*, 78–81 (20. jegyzet).

egyházakhoz képest előnyben részesít. Vagy amelyek nyomán úgy tűnhet, szívesen venné, ha polgárai az általa támogatott vallást vagy egyházat részesítenék előnyben, fogadnák el.

Ugyanakkor a támogatás és az elismerés között vékony mezsgye húzódik. Ha az állam elismerési joga, illetve kötelezettsége pusztán arra korlátozódik, hogy tudomásul veszi a vallások létezését és biztosítja azok zavartalan gyakorlását, azzal az állam számára kizárttá válna annak lehetősége, hogy elismerje egyes vallások jelentőségét és az amerikai történelmi fejlődésben betöltött szerepét. Amint látható volt, a Legfelső Bíróság bírái közötti vita nem az első kiegészítés jelentésének „minimumáról” (az aktív támogatás tilalmáról) szólt, hanem az elismerés szintjeiről és alkotmányosan megengedett lehetőségeiről. Egyes bírák alkotmányosnak fogadták el az adott vallási szimbólum, ezáltal az érintett vallások történelmi jelentőségének a „passzív elismerését”, ha igazolható volt, hogy az államnak a jelkép használata mögött vallási jellegű motivációja nem volt azonosítható; ezek a bírák egyes ügyekben a többséget alkották. Talán Scalia és Thomas bírák merészkedtek a legmesszebbre. Előbbi szerint az állam előnyben részesítheti a vallást a vallástalansággal szemben (Scalia bíró különvéleménye, *McCreary-ügy*), de ennek elfogadása sem vezetne még konkrét vallások előnyben részesítéséhez. Thomas bíró szerint az első alkotmánykiegészítés eredeti értelméhez kellene visszatérni, és a szövegben szereplő „alapítás” (*establishment*) szót úgy értelmezni, mint amely a polgárokra egyfajta kényszert helyezne az állam által alapított vallás elfogadása tekintetében, és így nyilvánvalóan tilos (Thomas bíró párhuzamos indokolása, *Van Orden-ügy*).

Kennedy bíró szerint az első alkotmánykiegészítés enged némi mozgásteret az állam számára abban, hogy felismerje és egyetértését fejezze ki a vallásnak a társadalomban betöltött központi szerepével kapcsolatosan (Kennedy bíró különvéleménye, *County of Allegheny-ügy*).

Az állami elismerés megengedtségét általában a jelképek használata ellen szavazó bírák sem vitatták, ugyanakkor – mint az ügyek ismertetéséből láthattuk – annak alkotmányosságát más feltételekhez (például a nyilvánvaló szekuláris motivációhoz) kötötték. Bizonyos, hogy a (megengedett) állami elismerés és a (tiltott) támogatás között lehetetlen egzakt határvonalat húzni; legalábbis a bíróság döntéseinek egymásra épülő halmaza ezt nem tette meg.

Brennan bíró a *Lynch-ügyben* a valóban teljesen formális, vallási tartalmú állami megnyilatkozások és a vallási jelképek nem egészen szekuláris alkalmazásának éles elválasztását tartotta volna kívánatosnak. Számára és több más bíró számára ezen ügyek legfontosabb kérdése az volt, hogy az államnak valóban döntően, túlnyomórészt szekuláris célja volt-e a jelkép alkalmazásával; ellenkező esetben használata alkotmányosan nem megengedhető.

3. 2. A vallási jelképek megosztó jellege

Egy másik lényeges szempont, amelynek figyelembevételével az amerikai bírák a jelkép-ügyeket eldöntötték, az érintett jelkép megosztó jellege volt. Azaz annak a vizsgálata,

hogy mennyire járul hozzá a társadalom megosztottságához a jelkép „hivatalos” használata. Bizonyos felfogás szerint, ha a jelkép állam általi használata olyan érzetet kelt az azzal nem azonosulóknak, hogy ők másodrendű polgárok, illetve legalábbis a hitük vagy hitetlenségük az állam számára kevésbé kedves, akkor a társadalom kohéziója csorbát szenved.

Azonban a bíróság már a *Lynch-ügyben* is hangsúlyozta, hogy a felperesek pusztán a bírósági eljárás megindításával „nem teremthetik meg a megosztottság látszatát”, amelyet utóbb a megosztottság bizonyítékaként tüntetnek fel.²³ A megosztó jelleget nem az egyéni érzékenység alapján kell megítélni.

Breyer bíró, akinek szava a *Van Orden-ügyben* döntő jelentőségű volt, a jelkép körüli vita hiányát erőteljesen figyelembe vette (Breyer bíró párhuzamos indokolása, *Van Orden-ügy*). Az olyan jelképek, amelyeknek a felállítása vitatott, és ezáltal jelentős médiafigyelmet kapnak, nehezebb helyzetbe kerülhetnek ebből a szempontból. Hasonlóképpen a jelképet körülvevő toleráns légkör és a társadalmi pluralizmust tiszteletben tartó környezet a jelkép használatának alkotmányossága melletti érv.²⁴ Greenawalt szerint Breyer attól tartott, hogy ha a *Van Orden-ügyben* vizsgált jelkép (a tízparancsolat-emlékmű egy közparkban) felállítása alkotmányellenesnek minősül, és elindul egy vita a hasonló jelképekkel kapcsolatban is (amelyből számos akad szerte az Egyesült Államokban), akkor ez az áldatlan vita maga fogja megteremteni azt a megosztottságot, amelyet az *Establishment Clause* igyekszik megelőzni.²⁵

Garnett arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalom tagjai közti egyet nem értés, a vita egy jelkép használata körül önmagában nem adhat alapot az alkotmányellenesség megállapítására. A vallási kérdések fontos és vitatott elemei a társadalmi nyilvánosságának, de más, hasonlóan vitatott kérdések is léteznek, amelyek vonatkozásában mégsem merül fel, hogy az állam nem foglalhat bennük állást. Az első alkotmánykiegészítésben foglalt „létrehozási tilalom” nem vezethet oda, hogy a közéletben nem lehet vallási megalapozottságú érveket használni a viták során, vagy tilalmazni kellene az olyan közpolitikákat, állami döntéseket, amelyeket ilyen érvek is megtámogatnak.²⁶ Az egyetértés hiánya és a széthúzás a demokrácia természetes velejárója, szükségszerű, nem pedig megszüntetendő kísérőjelensége.²⁷

²³ *Lynch-ügy*, többségi vélemény. Vö. Stephanie BARCLAY: *Passive Acknowledgement or Active Promotion of Religion? Neutrality and the Ten Commandments in Green v. Haskell*, *Brigham Young University Law Review* 2010/3., 13–15.

²⁴ Greg ABBOTT: *Upholding the Unbroken Tradition. Constitutional Acknowledgement of the Ten Commandments in the Public Square*, *William & Mary Bill of Rights Law Journal* 14. (2005–2006), 51, 69.

²⁵ Kent GREENAWALT: *Religion and the Constitution, vol. 2. Establishment and Fairness*, Princeton UP, Princeton–Oxford, 2008, 86–87.

²⁶ Richard W. GARNETT: *Religion, Division, and the First Amendment*, *Georgetown Law Journal* 94. (2005–2006), 1667, 1718.

²⁷ *Uo.*, 1724.

3. 3. Az eltelt idő szerepe

A vizsgált jelkép, emlékmű története, a felállítása óta eltelt idő a bíróság döntéseiben döntő jelentőségre tett szert. Ez nemcsak a jelkép-ügyekben, hanem más, a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésekben is hasonlóképpen alakult.²⁸ Nem vitás, hogy a régebben kihelyezett vagy régebb óta használt jelképek (lásd *Lynch-ügy*, *Van Orden-ügy*, *Buono-ügy*) valamiféle előnyt élveznek az újabbakkal szemben,²⁹ de ez az elválasztás nem minden esetben döntő jelentőségű; ami bizonyos: „régóta” (azaz legalább több évtizede) használt jelkép további használatát egyetlen legfelső bírósági döntés sem tiltotta meg.

Greenawalt azonban arra figyelmeztet, hogy a régóta, zavartalanul követett gyakorlatok, a társadalmi állapotok megváltoztával problémássá válhatnak, attól, hogy valami korábban általánosan elfogadott volt, legalábbis nem emelt ellene senki szót, még válhat zavaróvá a ma embere számára.³⁰ Többen – közülük legvehemensebben talán Scalia bíró – azzal érvelnek, hogy az alkotmány szövegezői, az Egyesült Államok „Alapító Atyái” maguk is számos alkalommal használtak beszédeikben, nyilvános szerepléseik alkalmával vallási jelképeket, vallási alapú érveket, és a korai kongresszus sem ózdkodott ezektől, tehát az első alkotmánykiegészítés szövege nem irányulhatott a vallási jelképek száműzésére a közéletből. Greenawalt szerint azonban a korábbi, történelmi gyakorlat és a mai helyzetben megítélendő alkotmányosság eltérő eredményekre vezethet, más szóval, a modern gyakorlat eltérhet az első kongresszusétól, mert az alkotmányos fogalmak, doktrínák időközben fejlődtek, átalakultak. A bírák nem fókuszálhatnak szűken azon gyakorlatokra, amelyek az alkotmányos garanciák megteremtésekor elfogadhatók voltak.³¹

Azon vélemények, amelyek a jelképek alkotmányossága mellett érveltek, szinte kivétel nélkül hivatkoztak a vallásnak az amerikai történelemben és társadalmi fejlődésben betöltött szerepére. Ezek a bírák tehát nem pusztán azt mondták ki, hogy a „régí” gyakorlat esetében a vélelem annak alkotmányossága mellett szól, hanem azt is hozzátették, hogy az ügyek eldöntésekor a történelmi múlt szerepét is figyelembe kell venni. Az amerikai történelem nemcsak a keresztény jelképek hivatalos használatának példáiban bővelkedik, hanem a vallások iránti nyitottságban és toleranciában is. Ugyanakkor a különböző keresztény felekezetek kiemelt történelmi jelentősége az Egyesült Államokban is egyértelmű, ez pedig ad egyfajta többlétevédelmet a keresztény jelképek számára, még ha ez önmagában nem is tekinthető a bíróság számára döntő jelentőségűnek.

A vallási nézetek állami támogatásának tilalma nehezen vezethet a kulturális hagyományok figyelmen kívül hagyásához, és a Legfelső Bíróság bírái ezt nem is tartották kívánatosnak. Bár a döntések láncolatának végkövetkeztetése nem egyértelmű, de egyes

²⁸ A *Walz v. Tax Commission* (397 U.S. 664 [1970]) ügyben a Legfelső Bíróság alkotmányosnak ítélte az egyházak számára biztosított ingatlandó-kedvezményeket, amit 1802-ben vezettek be, míg a *Marsh v. Chambers* ügyben (463 U.S. 783 [1983]) szintén nem gördített akadályt azon gyakorlat elé, amely szerint a törvényhozás soros ülészakának nyitányaként egy, az állam által alkalmazott lelkész vezette közös imára kerül sor, amelyet a kongresszusban első ízben 1789-ben mondtak el.

²⁹ ABBOTT: *I. m.*, 68 (28. jegyzet).

³⁰ GREENAWALT, *I. m.*, 74 (29. jegyzet).

³¹ *Uo.*, 76–77.

döntések kifejezetten súlyt helyeztek a társadalmi hagyománnyal összefonódó vallásos hagyomány tiszteletben tartására (*Lynch-ügy*, *Van Orden-ügy*, *Buono-ügy*). A *Pleasant Grove City-ügy* pedig kifejezetten a helyi közösség hagyományait vette figyelembe. Ezekből kitűnően megállapítható, hogy nem sérti az első alkotmánykiegészítést az, ha bizonyos vallások jelképei (korlátozott terjedelmű, és feltételekhez kötött) preferált pozíciót élveznek, amelyet számukra az állam biztosít.

3. 4. Kulturális vagy vallási jelképek?

A történelmi múltba vesző kezdetek messzesége, ami egyes jelképek állam általi használatának jellemzője, azon érvet erősíti fel, mely szerint bizonyos, eredendően vallási jelképek az idő elteltével már elsősorban világi jellegűvé váltak. Pontosabban az állam általi használat körülményei ezen, időközben kialakult világi jelentést helyezik előtérbe. Azaz a tízparancsolat vagy egy karácsonyi jászol hivatalos használata nem elsősorban vallási tartalmú üzenet, hanem az állam szekuláris üzenetét hordozza (a tízparancsolat esetében az amerikai jogrendszer egyik alapjának tiszteletét, a jászol esetében a mindenki számára átélhető, laicizált – vallási tartalmát elvesztő – ünnepet, „a szeretet ünnepét”, a karácsonyt). Amikor egy korábban egyértelműen vallási megalapozottsággal bíró gyakorlat alkotmányosságának megítéléséről kell döntenet, a bíróság minden esetben szekuláris érveket keres, ha a gyakorlat fenntartása mellett foglal állást (példa erre a vasárnap mint kötelező munkaszüneti nap elismerése).

Az érvrendszer szekularizálásával maga a jelkép is szekularizálódik. Valójában ez a látzólagos középút (elvégre a jelkép megtartásában is segédkezik, de mégsem engedi be az állam vallási tartalmú üzenetét a közéletbe) mindkét, vitában álló oldalt súlyos lemondásra kényszeríti.³² A *Lynch-ügyben* szereplő jászol, ha világi jelképnek tekintjük, a kommercializált, misztikumától megfosztott karácsony jelképe lehet, jobb esetben egy történelmi esemény emléke. A keresztények számára azonban ez a jelentés vallásuk meggyalázását jelenti, aki pedig a jászolban fekszik, az emberiség megváltója. A világi tartalmú üzenettel való felruházás egyúttal megfosztja a jelképet vallásos jellegétől, azt üzeni a hívők számára, hogy vallásuknak nincs helye a közéletben, és eközben a vallást elutasítókat sem nyugtatja meg egészen, mert ők arra gondolnak, hogy amit látnak, mégiscsak elsősorban vallási jelkép, amelynek világi üzenettel való megtöltése álca, mellyel a jelképet tartósan meg kívánják őrizni a közéletben. A mindig egyértelműen fogalmazó Stanley Fish szerint a bíróság ezen hozzáállása „úgy próbálja megmenteni a vallást, hogy megfosztja a tartalmától”, a jelképeket pedig úgy, hogy „kiszívja belőlük az életet”. Fish szerint az állami semlegesség elve a társadalmi pluralizmus nevében egyoldalúan vallásellenes, amelynek egyik formája e jelképek jelentésének visszás értelmezése; a jelképek csak akkor maradhatnak a helyükön, ha saját maguk antitéziseivé válnak, és beilleszkednek a szekuláris világképbe.³³

³² Seth KURLAND: *The Religion Clauses and the Burger Court*, *Catholic University Law Review* 34. (1984), 1, 13–14.

³³ Stanley FISH: *When Is a Cross a Cross?*, *NYTimes.com* 2010. május 3., (http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/05/03/when-is-a-cross-a-cross/?_r=0).

4. Állami szólásszabadság

4. 1. Állami semlegesség

Fish megállapítása szerint a szekularizmus eltorzítja a „plurális semlegesség” elvét, és a vallási jelképek szekuláris jelentésének erőltetésével a vallás ellenében borítja fel a szükséges egyensúlyt.³⁴ Kennedy bírő véleménye pedig az, hogy a vallás állami támogatásának szigorúan értelmezett tilalma egyáltalán nem semleges a vallások irányában, mi több, nem igazolható ellenségességet jelez felénk (Kennedy bírő párhuzamos véleménye, *County of Allegheny-ügy*). A szekularizmus tehát maga is egy világnézeti alapú szabály, és miközben azt hirdeti magáról, hogy az alkotmányos állam szükségszerű semlegességéből következő, érvényesülést kívánó alapvető elv, maga sérti meg a semlegesség szabályát.

Weiler ír az európai társadalmak magától értetődő sokszínűségéről, és nézete szerint a közös európai örökségből következően mind a vallásgyakorlás, mind az attól való tartózkodás szabad. A vallási sokszínűség és az egyén választásának lehetősége az Egyesült Államokra is jellemző, mégpedig az állam létrejöttének kezdetétől fogva. Éppen ezért Weiler szavai amerikai kontextusban is értelmezhetőek, amikor úgy véli, hogy a vallási tolerancia nem foglalhatja magában a vallásokkal vagy a nemzeti identitással, a közösségi hagyományokkal, a történelmi múlt tiszteletével szembeni intoleranciát.³⁵

Garnett szerint az első alkotmánykiegészítésben foglalt alapítási tilalomnak nem lehet olyan értelmet adni, amelynek alapján a közéletből vagy a közösséget érintő ügyek tárgyalásakor ki lehet tiltani a vallási megalapozottságú érveket, illetve érvényteleníteni lehet azon közpolitikai döntéseket, amelyeket ilyen érvek támasztanak alá.³⁶ McConnell azt emeli ki, hogy az állam és az egyházak szükségszerűen kapcsolódnak egymáshoz, nem lehet őket teljes egészében elválasztani, és a kérdés inkább az, hogy milyen módon lehet és milyen módon nem szabad interakcióba lépniük egymással. A vallási alapú érvek közéletből való kitiltásának célja az, hogy megakadályozza a megosztó, abszolutista, intoleráns törekvések sikerét és az ilyen érvelés felbukását a közügyek vitáiban. McConnell szerint ez azonban pontatlan sztereotipizáláson és megkérdőjelezhető episztemológiai premisszákon nyugvó felfogás, és meg akarja fosztani a vallásos embert a közösségben őt megillető teljes jogú státuszától.³⁷

Kennedy bírő a különböző értékek egymás mellett élésében, a közéletben való megjelenésében hisz (Kennedy bírő párhuzamos véleménye, *Buono-ügy*). Griffin is kiemeli, hogy az „alkotmányos tolerancia” értelmében karácsonykor a keresztény jelképek mellé más vallások és filozófiák jelképei is kihelyezhetők lennének; ennek eredménye keve-

³⁴ *Uo.*

³⁵ J. H. H. WEILER: *State and Nation. Church, Mosque and Synagogue – the Trailer*, International Journal of Constitutional Law 2010/2., 162–163.

³⁶ GARNETT: *I. m.*, 1718 (30. jegyzet).

³⁷ Michael MCCONNELL: *Five Reasons to Reject the Claim that Religious Arguments Should Be Excluded from Democratic Deliberation*, Utah Law Review 1999, 639, 656–657.

sebb intoleráns vallás és több vallásszabadság lenne.³⁸ Az amerikai ügyek kontextusában azonban ez a megközelítés nem minden esetben, és olykor csak csekély mértékben alkalmazható, ugyanis az állam számára – egy középület falán, egy parkban, de akár egy karácsonyi vásáron – csak korlátozott hely áll rendelkezésre. Arról nem is beszélve, ha az állam számára előírjuk bármely, illetve valamennyi vallási jelkép kötelező elhelyezését az efféle helyeken, akkor megfosztjuk attól a jogától, hogy maga kommunikáljon választása szerinti üzeneteket polgárai felé. (Amely lehetőséget a *Pleasant Grove City*-ügy döntése értelmében számára is biztosítani kell.)

4. 2. Az állam szabad véleménynyilvánítása vallási kérdésekben

Az államra hagyományosan nem mint a szólásszabadság alanyára gondolunk, hanem úgy, mint amelynek feladata a polgárai számára biztosított szólásszabadság tiszteletben tartása, illetve tényleges lehetőségeinek előmozdítása. Ugyanakkor az állam is óhatatlanul kommunikál különböző üzeneteket. A *Pleasant Grove City*-döntésben megfogalmazott többségi vélemény pedig odáig jutott el, hogy ezek az üzenetek ugyanúgy a szólásszabadság védelmét élvezik, tehát korlátozásukra az alapjog általánosan érvényesülő szabályait lehet csak alkalmazni. Megjegyzendő, hogy az alapjogok illetően értelmezése az európai felfogástól alapvetően idegen; az európai alapjogi dogmatika szerint a jogokat az állam biztosítja, és védi meg polgárai e jogait – elsősorban éppen saját magától. Az állam általi véleményformálás ezáltal az alapjogi rendszeren kívül helyezkedik el, e rendszerben nem értelmezhető.

Dolan megállapítása szerint a *Pleasant Grove City*-ügyben született döntés által létrehozott „állami szólásszabadság-doktrína” alapján az állam a szólásszabadság joga által védett módon fejezheti ki saját nézőpontját és utasíthat el alternatív nézeteket.³⁹ Mindez magában foglalja azon jogot is, hogy az állam „identitásteremtő üzeneteket” kommunikáljon, és ne csak írásban lefektetett közpolitikai elképzeléseket.⁴⁰

A *Pleasant Grove City*-döntés kifejezetten leszögezte, hogy amennyiben a jelképek kihelyezésére nyitva álló hely befogadóképessége véges (és nyilván valamennyi közterületé az), akkor az állam nem tudja elkerülni a különféle nézőpontok, vélemények közötti szelekciót. Egy park az állandó emlékművek tekintetében tehát nem olyan közfórum, ahová mindenkit azonos feltételekkel kell beengedni, hogy elmondhassa a véleményét, hanem olyan hely, amelynek ilyen irányú felhasználásáról az állam döntést hozhat.

Bizonyos vélemények szerint az állam valóban hozhat efféle, valakit kedvezőbb, mást hátrányosabb helyzetbe hozó döntést, de az *Establishment Clause*-ra is tekintettel vallásos tartalmú üzeneteket és jelképeket nem közölhet és nem helyezhet el. Azaz a vallási jel-

³⁸ Leslie C. GRIFFIN: *Fighting the New Wars of Religion: the Need for a Tolerant First Amendment*, *Maine Law Review* 62. (2010), 23, 73–74.

³⁹ Mary Jean DOLAN: *Government Identity Speech and Religion. Establishment Clause Limits After Sumnum*, *William & Mary Bill Of Rights Law Journal* 19. (2010), 1, 6.

⁴⁰ *Uo.*, 35.

képek felállítását célzó felvetéseket mérlegelés nélkül el kell utasítania.⁴¹ Ha az első alkotmánykiegészítés tiltja a vallások támogatását, akkor az állami szólásszabadság az ilyen tartalmú üzenetekre sem terjedhet ki.⁴² Ha azonban a következő időkből a bíróság a *Pleasant Grove City*-ügyben kifejtett álláspontja mentén halad tovább, akkor a polgárok az egyház létrehozásával szembeni alkotmányos védelem nélkül maradnak.⁴³ Greenawalt szerint, bár az állam helyesen jár el, ha erkölcsi felfogásokat vagy politikai elméleteket mint érvényeseket tanít, nem támogathatja a vallási igazságokra hivatkozó állítások közvételét.⁴⁴

Weeden szerint az *Establishment Clause*-ból következő egyenlőségi elv nem tiltja meg az állam számára a „passzív vallási diszkriminációt”, például a vallási jelképek felállításáról szóló döntése során, mert az államnak is vannak jelentős érdekei, amelyek a történelmileg vagy a közösség számára fontos témák, ügyek közéletben való megjelenítéséhez fűződnek.⁴⁵ *Pleasant Grove City* városa nem tanúsított ellenséges magatartást, vallási intoleranciát a Sumnum egyház irányába, amikor elutasította az emlékmű felállítására vonatkozó kérvényét. A város fenntartotta a közparkot, pihenési, történelmi, oktatási, esztétikai és célokból. Mindeközben a város fenntartotta azon jogot, hogy válasszon a kihelyezni kívánt emlékművek közül, és amennyiben döntése valóban az előbbieken említett célokat szolgálja, azzal nem sérti meg az első alkotmánykiegészítést, mert az államnak nem lehet célja a vallás támogatása vagy korlátozása.⁴⁶ Az állam és a vallás teljes, abszolút szétválasztása nem lehetséges (többségi vélemény, *Lemon-ügy*).

Ha elfogadjuk a *Pleasant Grove City*-döntésben szereplő állami szólásszabadság-doktrínát, és az állam számára bizonyos esetekben polgáraihoz hasonló vélemény szabadságot biztosítunk, felmerül a kérdés: ki ellenőrzi annak gyakorlását? Park megállapítása szerint a felügyelet kizárólag a politikai folyamaton keresztül valósulhat meg; azaz a polgárok a demokratikus választások alkalmával az állami véleménynyilvánítás helyességéről vagy hibáiról is döntést tudnak hozni. Az állam (kormányzat) polgárai által elszámoltatható.⁴⁷ Ez persze átengedi a döntést az állami szólásszabadság megfelelősége felől a mindenkori többségnek, ami a vallási kisebbségek vagy a vallástalan kisebbség (ha kisebbség) számára idézhet elő nem kívánt helyzetet.

⁴¹ E. Gregory WALLACE: *When Government Speaks Religiously*, Florida State University Law Review 21. (2004), 1183, 1190–1191.

⁴² Erwin CHERMERINSKY: *A Dangerous Free Speech Ruling*, Trial 45. (2009), 60.

⁴³ Catherine M. A. MCCAULIFF: *Religion and the Secular State*, American Journal of Comparative Law 58. (2010), 31, 48.

⁴⁴ GREENAWALT, I. m., 73 (29. jegyzet).

⁴⁵ L. Darnell WEEDEN: *A First Amendment Establishment Clause Analysis of Permanent Displays on Public Property as Government Speech*, Thurgood Marshall Law Review 35. (2009–2010), 217–218.

⁴⁶ *Uo.*, 232–233.

⁴⁷ Daniel W. PARK: *Government Speech and the Public Forum: a clash Between Democratic and Egalitarian Values*, Gonzaga Law Review 45. (2009–2010), 113, 146–148.

5. Következtetés

Bár az amerikai ügyek meglehetősen színes képet mutatnak, markáns és jelentősen eltérő bírói véleményekkel, bizonyos következtetések levonására áttekintésüket követően mód nyílik. Az amerikai ítéletek közös tanulsága az, hogy a vallási jelképek állam általi használatakor mindig szükséges egy úgynevezett szekuláris cél, azaz a jelképnek világi jelentést is kell hordoznia, és e jelentésnek az adott kontextusban fontosabbnak kell lennie a szimbólum vallási jelentéséhez képest. Ugyanakkor a történelmi múlt és a társadalmi-közösségi hagyományok jelentőségét a bírósági döntések is elismerik. Utóbbi pedig azt jelenti, hogy egy régóta használt vagy régóta álló jelkép, amelynek van releváns szekuláris célja és jelentése (a karácsony megünneplése, a háborúban elesett katonának való emlékéllítés, a helyi vallási közösség és hagyományok elismerése), jó eséllyel önmagában teljesíti a szekuláris célra vonatkozó kritériumot. Az eltelt idő így válik alkotmányos jelentőségű tényezővé az ügyek eldöntésekor. Az újabb, felállítani kívánt vallási jelképek is lehetnek alkotmányosak, ha az igazolható szekuláris cél általuk megvalósul. Ez a „megmenekülés” azonban áldozattal – a vallásos üzenet elhomályosulásával – jár. Érdekes fejleménye az amerikai bírói gyakorlatnak az „állami szólásszabadság” doktrínájának elismerése, amely az állami (vallási) semlegesség szabályának egy jelentős korlátozásához, vagy inkább megszorító értelmezéséhez is elvezet.

A tárgyalt döntések és a belőlük kinyerhető elvek és szabályok megfelelő támpontokat adnak az újabb vitákhoz. Azonban arra nem elegendők, hogy a legújabbkori „vallásháborúk” általuk nyugvóponttra jussanak; e döntések tehát nem tekinthetők a bíróságok utolsó szavának.